

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola

Bauerné Szakál Katalin

AZ ÓLOMÉVEK OLASZORSZÁGA

**Az olasz terrorizmus reprezentációjának lehetőségei az elbeszélő
irodalomban**

PhD értekezés tézisei

Doktori iskola vezetője:

Prof. Dr. Müller Péter

egyetemi tanár

Témavezetők:

Dr. Takáts József
egyetemi adjunktus

Dr. Rónaky Eszter
egyetemi adjunktus

Pécs, 2019.

Tartalom

- I. A disszertáció célkitűzése**
- II. A dolgozat felépítése**
- III. Összegzés**
- IV. Dr. Dávid Kinga opponensi véleménye**
- V. Dr. Horváth Kornélia opponensi véleménye**
- VI. Válasz Dr. Dávid Kinga és Dr. Horváth Kornélia bírálataira**
- VII. Szakmai önéletrajz**

I. A disszertáció célkitűzése

Doktori értekezésemben az olasz terrorizmus, az úgynevezett ólomévek korszakának reprezentációs lehetőségeit vizsgálom a XX. és XXI. századi olasz elbeszélő irodalomban, az események és a trauma elbeszélésének lehetőségei, módozatai minél szélesebb spektrumú ábrázolására törekedve.

A terrorizmus megértése napjainkban egyre lényegesebb kérdés, hiszen nap mint nap találkozunk merényletekkel a televízió képernyőjén, az újságok címlapjain és az interneten, különböző közösségi felületeken. A 2001. szeptember 11-i események teljesen megváltoztatták a terrorizmushoz való hozzáállásunkat. Lényeges kiemelni, hogy – ellentétben a média által sugalltakkal –nemcsak vallásos motivációjú terrorizmus létezik. Több teoretikus kifejti (többek között Olivier Roy és Marie-Helen Maras), hogy a terrorizmus történetében egy ív figyelhető meg a „kevesebb támadás, több áldozat” célkitűzése felé haladva. Olaszországban az 1968-as diákmozgalmak utáni hetvenes, nyolcvanas évek terrorista cselekedetekkel tarkított időszak volt, így a fent említett ív egyik kezdőpontja. Az általunk is jól ismert terrorizmus formái 1968. július 22-én jelentek meg először, amikor a Népi Front Palesztina Felszabadításáért csoport először térített el egy kereskedelmi repülőgépet. Így e premissza és az utána következő események társadalmi, művészeti, irodalmi megjelenésének vizsgálata tanulsággal szolgálhat a mai korra nézve is.

Az olasz terrorizmus kezdetének az 1969. december 12-i milánói és római merényleteket tartják, amelyek után a baloldali pártok és mozgalmak megerősödtek, és főleg az akkor már jó ideje kormányon lévő Kereszténydemokrata Párttal helyezkedtek szembe. Ennek következtében jobboldalhoz és a baloldalhoz is köthető terrorakciók történtek az elkövetkező évtizedben. A politikai nézetek ellentétét erősítette az akkori gazdasági válság, valamint az északi és déli területek között feszülő ellentét (amely a mai napig megfigyelhető Olaszországban.)

Ennek a korszaknak a világa több jeles alkotót megihletett, többek között Dario Fo, Nobel-díjas író és az olasz irodalmi élet olyan nagyjait, mint Alberto Moravia, Natalia Ginzburg, Antonio Tabucchi, Leonardo Sciascia, Cesare Battisti, Goffredo Parise, Paolo Volponi, illetve Nanni Balestrini. A kortárs olasz irodalomban és az olasz társadalomban – különösen az amerikai ikertornyok elleni támadások után – egyre fontosabb témává vált az olaszországi terrorizmus eseményeivel való szembenézés. Ennek köszönhetően nemzetközi viszonylatban is egyre többen kezdtek el foglalkozni a terrorizmus olasz irodalmával. Így újra előkerültek olyan klasszikusok, mint Tabucchi, Moravia, Sciascia stb. Mindemellett a 2000-es

években előtérbe kerültek olyan, új generációs írók, akik műveikben ezt a korszakot dolgozták fel, többek között Giuseppe Culicchia és Giorgio Vasta alkotásai. A számos, témába vágó mű ellenére *az olasz terrorizmus nagy könyve* (még) nem létezik, viszont érdemes megfigyelni a művekben megjelenő azonos témákat, narratív eszközöket.

Értekezésemben a traumatikus esemény feldolgozásának lehetőségeit vizsgálom a választott elbeszélő művek segítségével. A személyes és a közösségi trauma sok esetben rendkívül közel állnak egymáshoz, ennek megfelelően a fent említett művekben is azt figyelhetjük meg, hogy az események reprezentációja minden esetben valahol e kettő között mozog. Az elemzett szövegekben megjelenő különböző perspektívák fontos szerepet játszanak a kollektív emlékezet kialakulásában, komplexitásában. A különböző szerepkörökön keresztül detektálható a kollektív emlékezet sokszínűsége és alakulása, amely az egyéni traumából közösséget alkot.

A témáról szóló nemzetközi monográfiák többsége egy-egy motívumot (például a családot vagy egy szimbolikus eseményt) emel ki a művek kapcsán, azonban az írásokban megjelenő traumatikus tapasztalatról, annak elbeszélhetőségéről kevés szót ejtenek a szerzők. Dolgozatom célja az, hogy az általam elemzett műveken keresztül megvizsgáljam, milyen narrációs eljárásokkal, irodalmi eszközökkel teszik elbeszélhetővé a szerzők a sokáig kimondhatatlan traumatikus élményeket.

II. A dolgozat felépítése

Tekintve, hogy Magyarországon meglehetősen csekély szakirodalom áll rendelkezésre az ólomévek vonatkozásában, az értekezés első fejezete ezt a korszakot igyekszik összefoglalni. Az olaszországi történéseket nemzetközi terrorizmus történetén belül vizsgálom, Olivier Roy azon kijelentéséből kiindulva, miszerint „az új dzsihádisták sokkal inkább hasonlíthatók a hatvanas hetvenes évek szélsőbaloldali lázadóihoz, vagyis lázadásuk nem vallási alapú, hanem generációs.” A fejezet elején röviden áttekintem a terrorizmus történetét és fajtáit, majd rátérek az olasz terrorizmus politikai, társadalmi hátterére és az ólomévek fontosabb eseményeire, különösképpen azokra, amelyek jelentőséggel bírnak a dolgozatban elemzett művek szempontjából, mint például az Aldo Moro-ügy és bolognai merénylet, vagy az országon belüli gazdasági, földrajzi, generációs ellentétek.

A fejezet következő része az értekezés elméleti hátterét adó kulturális traumaelméleteket mutatja be, legfőképpen Jeffrey C. Alexander kulturális traumaelméletére támaszkodva. Alexander az egyén helyett a kollektívát teszi meg a traumatikus tapasztalat

hordozójának, így nem csupán a traumatikus esemény átélője, hanem az a személy is traumatizált állapotba kerülhet, aki együtt érez és azonosul a traumatikus események áldozataival. Mivel a kulturális traumához szorosan kapcsolódik a közösségi emlékezet, így megkerülhetetlen annak rövid bemutatása, különös tekintettel az emlékezhely fogalmára és társadalmi hatására. A dolgozat legfontosabb kérdésköre a traumatikus esemény ábrázolhatósága, medializálásának folyamata, így a fejezet további része a média és az események kapcsolatát vizsgálja, arra a kérdésre keresve a választ, hogyan erősíti a média a terrorizmus fő jellemzőjét, a szimbolikusságot.

Az értekezés második fejezete bemutatja az ólomévek irodalmának három nagy korszakát. Az első, 1969-től 1982-ig tartó időszak során sok szerző írt a korszak eseményeiről, de nem egyértelműen nevesítve az eseményeket, inkább metaforikusan. A második korszak 1982 és 2002 közé tehető. Ezt az időszakot a hallgatás és a feledés jellemzi: csak néhány szépirodalmi mű jelent meg az ólomévek témájával kapcsolatban. 2002-től kezdődően kezd el népszerűvé, sőt divatossá válni az ólomévek témája, ekkortól a kiadók árasztják magukból a műveket.

A fejezet második részében az ábrázolásmód lehetőségeiről, illetve az ólomévek során keletkezett traumák kifejezésének lehetőségeiről esik szó. A tények megjelenése vagy elrejtése jelentős kérdés az események reprezentációjában: elhallgatásuk/elrejtésük jelentős szereppel bír az ólomévek narratívája kapcsán, hiszen az események eltérő nézőpontú narratívái építik fel az egyéni tapasztalatból a kollektív emlékezetet.

A fejezet záró része az ólomévek irodalmában megjelenő meghatározó témákat tárgyalja, amelyek ismerete elengedhetetlen a korszak és az elemzett művek megértéséhez. Az ólomévek narratívájának központi eleme, amely idővel toposzá alakul, és az elbeszélés vázát adja, a család. Az elbeszélésekben egyre gyakrabban jelennek meg a generációs ellentétek, az apa-fiú, anya-lány közötti konfliktusok, és a (családi) szerepkörök megváltozása, felcserélődése is fontos témává válik. Ahogy arra Demetrio Paolin is felhívja a figyelmet, az elbeszélésekben – igaz, különböző módokon, de – a terrorizmus mindig családi „dolog”, a családot érintő ügy marad. Az általam vizsgált szövegekben megjelenő másik kulcstéma a detektívtörténet és a konspirációs elmélet, amelynek háttérében mindig a hatalom legyőzhetetlen és láthatatlan ereje áll. Mint láthattuk, az elbeszélő irodalomra erőteljes hatása van a médiának, mely leginkább Moro elrablása kapcsán vált nyilvánvalóvá. Főként a fiatalabb írók műveiben fedezhető fel a média hatása, a terrorizmus másfajta módon való ábrázolása. Nem csupán a téma tárgyalásának módja eltérő, hanem a témához való viszonyulásuk is. A televízió és az internet által közvetített képek átalakítják a kollektív

emlékezetet az ólomévek eseményeiről. Ennek köszönhetően nem csupán a traumatikus események, hanem a cselekvés, az összetartozás, az egység öröme is fokozatosan előtérbe kerül. Ilyen módon a terrorizmus idővel az emlékezet helyreállításának (és sokszor a nosztalgiának) egyik eszközévé, illetve a történelmi regény fő témájává válik.

Az értekezés harmadik és egyben első elemző fejezete Leonardo Sciascia két, az 1970-es években megjelent regényét elemzi: a *Kiváló holttesteket* (1971), amely keserű példázat arról, hogy a bűnös nagyhatalmú személyek egymással szövetkezve, hogyan kormányozzák mindenhatón (és rosszul) az államot; illetve a *Célok és eszközök* (1974), amely a kereszténydemokrata Olaszországról szóló, irodalmi és művészeti hivatkozásokkal teletűzdelt pamflet. Sciascia a *Kiváló holttesteken* keresztül körbejárja és érzékelteti a korra jellemző rejtett hatalomtól való félelmet, a konspirációs elméletek társadalomra gyakorolt hatását. A *Célok és eszközök* című regény pedig az óloméveket átható/átszövő politikai játékokra mutat rá, kiemelve az egyház és az állam egyre erősödő kapcsolatát.

A dolgozat második elemző része a terrorista figura ábrázolásának alakulását vizsgálja öt művön keresztül, amelyekben jól látszik, hogyan épülnek be a kollektív emlékezetbe a különböző sorsok, szerepek és nézőpontok. Az 1970-es évek nem csupán az erőszakot, a forrongást és a terrorizmust hozták magukkal: az erősödő politikai nézetkülönbségek következtében egyre inkább nyilvánvalóvá váltak a generációs ellentétek is. A művek generációs konfliktusokon keresztül történő értelmezése igen korán megjelenik az olasz irodalomkritikában, a hetvenes évekbeli elemzések gyakori eleme. Az ekkor született elbeszélő művek közül Natalia Ginzburg *Kedves Michele* című regénye (1973) helyezi először középpontba ezt a kérdéskört ezzel egyidejűleg a kor politikai eseményeit is részletesen ábrázolja.

A Ginzburg-regény elemzését követően Alberto Moravia *Lázadás* című regényét mutatom be, amelyben a két, igen erőteljes személyiségű női szereplő mellett a férfi szereplők elhalványulnak, eltűnnek, és a terrorista szerepét is egy nő képviseli.

A következő két alfejezet Antonio Tabucchi műveit (*Jelentéktelen, apró félreértések, Dolores Ibarurri keserű könnyeket hullat, Tristano muore*) tárgyalja. Tabucchi az apa-fió, illetve a testvérek közötti konfliktust helyezi előtérbe, úgy, hogy az emlékezet erejét és folyamatos változását, valamint az értékrendek átalakulását is bemutatja. A különböző időszakokban keletkezett történetek vizsgálata során jól körvonalazódik az a jelenség, amely az egész ólomévek közösségi emlékezetét jellemzi, vagyis hogy a terroristák cselekedeteinek megítélése az idő múlásával és az emlékek megszépülésével jelentősen megváltozik: a kezdeti negatív megítélés idővel átfordul hősiessé, amelyhez gyakran a nosztalgia érzése is társul.

A dolgozat harmadik esettanulmánya az ólomévek időszakának legtraumatikusabb eseményét, Aldo Moro elrablását és megölését, illetve a merénylet okozta trauma kollektív emlékezetre gyakorolt hatását járja körbe Giorgio Vasta *A megfogható idő* című regényének vizsgálatával. Vasta regényében jól megfigyelhető két, a 2000-es évek utáni ólomévek irodalmára jellemző tendencia: az egyik ilyen a gyermeki nézőpont alkalmazása a történetek és a bennük élő trauma elbeszélésére. A fiatalabb (író) generáció vagy gyermekként, vagy csak elbeszélések útján élte át a hetvenes évek eseményeit, a társadalmi történéseket, a kor hangulatát, így ők már nem az egyéni, hanem az olasz társadalomban élő kollektív traumát, közösségi emlékezetet igyekeznek megragadhatóvá tenni.

A másik tendencia, ami Vasta regényében is megfigyelhető, az, hogy a 2000-es évektől kezdve a média és az irodalom kapcsolata egyre komplexebbé vált, az előbbi szimbolikusan alárendeltje lett az utóbbinak, ennek következtében a terrorizmusról való beszédmódban a történet tárgya a tömegtájékoztatás elemzése lett. Az elbeszélésekben többször közvetlen formában is megjelenik a sajtó és a televízió, a háttérben hallható híradó, a befogadó pedig sok esetben ezeken keresztül értesül az eseményekről. Ez az elbeszélésekben megjelenő narratív eszköz a kollektív emlékezet és a trauma-feldolgozás folyamatára is jelentős hatást gyakorol. Ha egy megtörtént eseményt remedializálunk (vagyis a korábbi médiumok által közvetített jelentéseket újabb médiumokon keresztül újraszervezzük), akkor a múlt, illetve annak befogadása is átértelmeződhet.

A dolgozat utolsó elemző fejezete az irodalom határterületei felé tesz kitekintést, azzal a céllal, hogy megvizsgálja, a különböző narratív műfajok (mint például a zeneszövegek vagy a képregények) miként használják fel az irodalmi műfajoknál bevett narratív eszközöket, illetve, hogy ezek a műfajok hogyan hatnak a közösségi emlékezetre. A fejezet három olyan képregényt vizsgál, amelyek az ólomévek keretének számító szimbolikus eseményeket jelenítik meg: Francesco Barilli és Matteo Fenoglio alkotása, a *Piazza Fontana* a fontanai vérengzést dolgozza fel, míg Luigi Ricca *Il tempo materialéja* Aldo Moro esetét mutatja be, Alex Boschetti és Anna Ciammitti *La strage di Bologna* című alkotása pedig a bolognai merénylettel foglalkozik. Az elemzett képregények igyekeznek megtörni a kollektív emlékezetben az ólomévekhez kapcsolt szimbolikusságot, kitágítják az emlékezet határait, a traumát még személyesebbé teszik és előtérbe helyezik az egyéni sorsokat.

III. Összegzés

A dolgozat elemző fejezeteiben elsősorban azt vizsgáltam, hogy az elemzett művek hogyan, milyen eszközökkel igyekeznek traumaközösséget létrehozni, valamint, hogy a művek szerzői milyen elemeket használnak fel az ólomévekről szóló közösségi emlékezetből annak megerősítésére, elmélyítésére vagy a trauma feldolgozásának elősegítésére.

A dolgozat egyik fő kérdése, amely minden elemzett mű kapcsán megjelenik, a traumatikus esemény ábrázolhatósága, elbeszélhetősége, hiszen mint W. T. J. Mitchell is írja: „A traumáról, akár csak Istenről, azt tartják, hogy szóban és képben kifejezhetetlen. Mi azonban megrögzötten ragaszkodunk hozzá, hogy beszéljünk róla, hogy lefessük, és megpróbáljuk minél élénkebb és irodalmi módon ábrázolni.”¹ A fent leírtakat vonatkoztathatjuk az elemzett művekre is: az írók körüljárják vagy elfojtják a traumát, és a kollektív emlékezetben élő, a traumához szorosan kapcsolódó szimbolikus történnel helyettesítik, ezáltal még inkább megerősítik a társadalom agyába beégett képeket. Az egyéni traumából a közösségi/kulturális traumává válás folyamatát erősíti a remedializálás eszköze. A terrorizmus egyik fő jellemzője a szimbolikusság, amely összekapcsolódik a képpel. A kép szerepe nyíltan kétértelmű, ugyanis miközben dicsőíti az eseményt, túsul is ejti azt: végtelen megsokszorozódás, ugyanakkor elterelés és semlegesítés is. A kép elfogyasztja az eseményt, abban az értelemben, hogy magába szívja és fogyasztásra kínálja. Az elemzett regényekben is jól érzékelhető, hogy az egyéni trauma idővel mindig elhalványul és beépül a kulturális traumába.

Az értekezésben bemutatott traumákra adott reakciók, illetve a trauma feldolgozásának, elbeszélésének narrációs megoldásai nem csupán az olasz irodalom, illetve az olasz terrorizmus szempontjából jelentősek, hanem hozzájárulnak a terrorizmus történetének, alakulásának megértéséhez is. Az 1960-as és 1970-es években megjelenő háború és terror, a terrorista alakja és az idegen jelenléte, a szuverenitás és a függőség, a legitim és illegitim erőszak, valamint az arra adott reakciók és mindezek politikai és művészeti reprezentációi mind olyan kérdések, amelyek megválaszolása a mára nézve is tanulsággal szolgálhat.

¹ MITCHELL W.J.T.: *A kimondhatatlan és az elképzelhetetlen. Szó és kép a terror idején.*
<http://apertura.hu/2008/osz/mitchell>

IV. Dr. Dávid Kinga opponensi véleménye

Szakál Katalin témaválasztása kiváló. Az ólomévek politikai-társadalmi történései, tragikus eseményei és azok művészi és irodalmi vetületei az utóbbi években kerültek a magyarországi tudományos diskurzus látókörébe. A témára és a körülötte folyó kutatásokra az elsők között hívta fel a figyelmet a Debreceni Egyetem Olasz Tanszéke, amely 2015. október 21-22. nemzetközi konferenciát rendezett *Anni di piombo (Ólomévek)* címmel. Részben ezzel összefüggésben jelent meg a Helikon 2015.4. különszáma (*Az ólomévek kultúrája és utóélete – A terrorizmus az olasz művészetekben és irodalomban*, szerk. Puskár Krisztián, Szirmai Anna és Szkárosi Endre), amely egyebek mellett a téma legkiválóbb külföldi szakirodalmából nyújt magyar nyelvű válogatást. (A dolgozathoz megtekinthetjük, hogy a szerkesztési munkálatokban Szakál Katalin is részt vett; vö. 46.o.). Érdekes még megemlítenünk a Kalligram Kiadó által felvállalt Pasolini-életműsorozatot (Puskás István gondozásában, 2008-tól indulóan tíz kötetben), amely az ólomévek egyik szimbolikus alakjának munkáit teszi hozzáférhetővé magyar nyelven. A sor nem túl hosszú még akkor sem, ha az egyéni, szétszórta megjelenő tanulmányokat, recenziókat és/vagy blog bejegyzéseket is idevesszük. Így Szakál Katalin vállalkozása mindenképpen üdvözlendő.

A dolgozat címe várakozással tölti el az olvasót: egy olyan átfogó, rendszerező művet ígér, amely számot vet a kortárs olasz irodalom egy fontos szeletével. Miközben bemutatja az ólomévek irodalmát, betekintést enged az olasz irodalom közelmúltjába és jelenébe (noha a tartalmi megszorítások miatt ez utóbbit szükségszerűen csak töredékes módon teheti). Várakozásunk ellenére Szakál Katalin nem mindig tud felőni a feladathoz. Számos erénye mellett a dolgozat több fejezete széteső (sok esetben pusztán összeollózott) képet mutat, koncepciójában átgondolatlan és kivitelezésében sokszor felületes munka benyomását kelti. Az alábbiakban ezeket a kritikai észrevételeimet kívánom részletesen kifejteni:

A dolgozat a mellékleteken és a bibliográfián kívül nyolc, valójában azonban hét fejezetből áll: mind a tartalomjegyzékben, mind pedig a szövegben a IV. fejezet után a VI. fejezet következik, azaz hiányzik az V. (vö. 4-5.o.). Az első két fejezet egyfajta bevezetesként értelmezhető, amelyben a nemzetközi és az olasz terrorizmus történetéről, a hozzájuk kapcsolódó traumaelméletekről, a mediális és egyéb ábrázolásokról, valamint a vonatkozó szakirodalomról kapunk egy jobbra felsorolásokban kimerülő összefoglalót, amely nélkülözi a mélyebb elemzést, vagy akár a részletezőbb jellemzést. Nyilvánvalóan nem lehet ennyi mindent egyetlen dolgozatba belesűriteni, így fontos lett volna átgondolni, mi a dolgozat

tényleges célja és témája. A cím az *elbeszélő irodalom* vizsgálatát helyezi a középpontba. Eszerint minden történelmi, politikai és társadalmi vonatkozást ennek kellene alárendelni, így azon túl, hogy semmiképpen sem indokolt az a tág kontextus, amelyet a dolgozat első fejezete nyújt, a terrortörténeti és traumaelméleti szemle szükségszerűen elnagyolttá és funkciótlanná válik.

A második fejezet erősen heterogén jelleget mutat. A dolgozat témája szempontjából elengedhetetlen, ám ismét csak felsorolásban kimerülő *korszakolás* újfent hiányérzetet kelt: nincsen érdemi átfogó jellemzés az egyes korszakokról és a hozzájuk tartozó művekről, alapvetően néhány sajátos jegy kiragadására és deklarálására szorítkozik a szerző. Egyik legszélsőségesebb példát rögtön az első korszak *bemutatásánál* találhatjuk, amikor is a művek felsorolása után csakis és kizárólag az utolsó mondat ad információt arra vonatkozóan, hogyan jellemezhetők általában e korszak regényei (vö. 27-28.o.). Nem sokkal jobb az arány a következő két korszak esetében sem.

A *korszakolás* kérdése után a jellegzetes ábrázolási módokat veszi számba a szerző. Mivel azonban nincsen megjelölve, hogy a tárgyalt ábrázolási lehetőségek milyen elv szerint lettek kiválasztva, csak vélelmezni tudjuk, hogy kizárólag az elemzett műveknél megjelenő szempontokat gyűjtötte össze a szerző bármiféle átfogóbb rajz szándéka nélkül. Mindenképpen szerencsésebb lett volna, ha az ábrázolásmódok kontextusteremtésre szolgáltak volna a művek elemzéséhez, ezzel az egész vizsgálat beágyazása is megtörtént volna, és nem lett volna olyan feltűnő az elemzések gyakori eltávolodása a témától. Hiányzik az a tudatos és elemző visszacsatornázás is, hogy milyen kapcsolódásokat figyelhetünk meg az egyes korszakok és ábrázolásmódok között.

Feltételezem, hogy az érdemi, elmélyült elemzésnek és bemutatásnak gátat szabtak a szerző terjedelemmel kapcsolatos aggályai, vagyis abbéli félelme, hogy túl nagyra duzzadhat a dolgozat. Elkerülhető lett volna a csapda, ha a laza, esszéisztikus stílus helyébe a tudományos értekezés feszségét és gondolati szigorát helyezi. Ennek a javaslatnak a fényében tanácsolom átgondolni a lábjegyzetek rejtette lehetőségeket, melyek különösen hasznosak lehetnek, amikor az adott téma tekintetében több információt meg szeretnénk osztani az olvasókkal annak kibontása érdekében, hogy láttatni tudjuk, hogyan illeszkedik a saját kutatásunk a már meglévő eredmények közegébe, hová pozicionáljuk a munkánkat, a véleményünket a téma többi kutatójához képest, és milyen tovább gondolási lehetőségeket, más kutatásokkal való területi érintkezéseket rejt egy-egy főszövegben bemutatott tézis. A dolgozat jelenleg érzékelhető szétesettségén, heterogenitásán és az olvasás közben tapasztalt nehéz követhetőségén sokat tudna segíteni egy ilyen jellegű átdolgozás, és nem utolsó sorban

harmonikusan beilleszthetők lennének az elsődleges gondolatmenethez kevésbé szorosan kapcsolódó, ám fontos információk.

Mindazonáltal a második fejezet talán legnagyobb hibája az utolsó három alfejezetben megjelenő *anomália*. A szerző úgy kezd beszélni a választott témájáról, hogy azt előtte nem helyezte el egy már létező tudományos diskurzusban, nem jelölte ki, mely célkitűzések vezették a kutatásban és a dolgozat megírása során. Az értekezés alig 150 oldal (tehát nem túl terjedelmes dolgozat). Így pusztán strukturális szempontból sem mehetünk el szó nélkül a mellett az aránytalanság mellett, hogy a dolgozat egyharmadánál járunk (47-51.o.), amikor az említett célkitűzések, a szerkezettel kapcsolatos információk elhangzanak.

A szerző által megfogalmazott célkitűzések további elbizonytalanodásokat, és végeredményben elégedetlenséget szülnek az olvasóban. A jelölt fő célkitűzése, hogy „az irodalmi szövegek olvasatain keresztül megvizsgáljam, hogy a terror maga és annak különböző megjelenései hogyan írják át az olasz irodalmat mind tartalmilag, mind formailag” (47.o., kiemelés tőlem). Ez a megfogalmazás a dolgozat címe alapján körvonalazott elvárásainkkal nincs teljes összhangban. Tudniillik ahhoz, hogy meg tudjuk mondani, hogyan írnak át valamit, információval kell szolgálni arra vonatkozóan is, amit átírnak. Az egyébként izgalmas kérdéseket sugalló célmegjelölés tehát megkövetelné a kitekintést, azaz, hogy a jelölt az ólomévek és az azokat ábrázoló irodalmat elhelyezze a moderntől a posztmodernen át a hipermodernig terjedő (a 60-as (!) - 70-es évek, valamint a 70-estől a 2000-es évek első évtizedéig tartó) időszak olasz irodalmában. (Az egyetlen futó említés a hipermodernnel kapcsolatban: ld. 102.o.) Szerencsésebbnek tűnt volna ilyen kontextusba ágyazva felvezetni a dolgozat témáját, és mindenképpen indokoltabb lett volna, mint a terrorizmus nemzetközi története. Nem utolsó sorban ez által lehetősége lett volna a szerzőnek az epigonságtól is megszabadulni. A dolgozat ugyanis a jelen formájában (a felépítés logikája és a tartalmi vonatkozások tekintetében egyaránt) Donnarumma *Történelem, képzeletvilág, irodalom: a terrorizmus az elbeszélő irodalomban* című tanulmányát veszi át, amely a Helikon fent említett, 2015.4. tematikus különszámában magyar nyelven is megjelent.

Ehhez kapcsolódóan még meg kell jegyezzem, hogy a tartalmi átírás mellett különösen vártam volna, mit ért a szerző a formai átíráson, és hogyan látja azt megvalósulónak.

A dolgozat további célkitűzései között találjuk, hogy a szerző be kívánja mutatni (bizonyítani), hogy „az adott művek miképpen működnek/működhetnek közösségi emlékezetként” (47.o.), illetve „milyen meglévő elemeket használnak fel a már meglévő közösségi emlékezetből annak erősítésére vagy a vele járó trauma feldolgozására” (47.o.). A dolgozat ezen célok megvalósítására tett kísérletei jórészt szakirodalomból vett, helyesebben

egy-két kiválasztott szerző alapján megfogalmazott definícióra támaszkodnak, amelyeket aztán elfogadott tényként erősít meg egy-egy jelenség kapcsán, de a bizonyítás mozzanata nélkül (különösen sajnálom, hogy a műelemzéseknél elmarad mindez, akár a szövegen belülre, akár azon kívülre mutató vizsgálat figyelemreméltó lehetett volna). A traumaelméletek esetében is hasonló az eljárás mód, ráadásul nem kapunk magyarázatot arra vonatkozóan, miért pont a kulturális traumaelmélet pszichoanalitikus megközelítését hívja segítségül a szerző (tudományosan nem kielégítő válasz, hogy „véleményem szerint a kulturális traumaelmélet áll legközelebb az események feldolgozásához”; 18.o.).

A jelölt – nagyon helyesen – az ólomévek irodalmával foglalkozó olasz nyelvű monográfiákat tekinti értekezése vonatkozási pontjának, ugyanakkor némiképp zavaros, ahogyan megpróbálja kijelölni ebben a kontextusban a maga szűkebb kutatási körét (vö. 49.o.). Tipikus előfordulását láthatjuk a dolgozat fogalmazási módjában és stílusában mindvégig fennálló egyenetlenségnek, a gondolat nem megfelelő kifejtésének, amit sok esetben képzavar és értelmetlenség kísér. Szakál Katalin abban látja értekezésének az adott kutatási területhez hozzáadott értékét, hogy az olasz nyelvű monográfiákkal ellentétben ő „nem egy kiválasztott nézőpontból” vizsgálja az ólomévek irodalmát, hanem megpróbálja azt „átfogóbban körüljárni” (igaz, nem pontosítja, mit ért ez alatt), illetve igyekszik „bemutatni a különböző értelmezéseket, a korpuszon belül felmerülő témákat” (49.o.). Ezzel csak annyi a gond, hogy sem azt nem tudjuk meg, milyen *értelmezésekre* kell gondolnunk, sem azt, mit ért a *korpusz* alatt (általában az ólomévek irodalmát, vagy az elemzésre általa kiválasztott műveket stb., vagy egyszerűen csak átvette a fogalmat Donnarummától). Továbbá némileg meghökkentő, hogy egy olyan dolgozatban, amelyben a tudományos rátermettségét kellene bizonyítania, mindezt részint a téma kifejtésének részletgazdagságán keresztül, a szerző a miatt szabadkozik, hogy nem végzett kellően alapos munkát: „habár az első megoldás sokkal részletgazdagabb elemzéseket engedne, úgy gondolom, hogy a magyarországi olvasók számára inkább egy átfogó átfogó [sic!] szöveg szükséges ahhoz, hogy az ólomévek kultúrája némiképp ismertebb legyen” (49.o.); majd az összefoglalásban: „Igyekeztem minél tágabb perspektívát nyújtani, aminek természetesen hátulütője [sic!], hogy sokkal felületesebben elemeztem a regényeket, mint az olasz szakirodalom, amely egy-egy kérdéskört állít a középpontba” (149.o.). Ennek a dolgozatnak az elsődleges célközönsége nem általában a magyar olvasó, hanem egy szűkebb szakmai kör (természetesen a kettő nem szükségszerűen zárja ki egymást), így elsődlegesen a tudományos értekezés tartalmi és formai kritériumainak kell megfelelnie, másrészt a több szempontú vizsgálat nem szükségszerűen vonja maga után az elemzések felületességét. Szintén az értekezés céljának és célközönségének eltévesztése

lehet az oka annak, hogy a jelölt azzal indokolja az elemzett művek kiválasztását, hogy azok „a magyar olvasók számára is hozzáférhetőek legyenek magyar fordításban” (49.o.). Ez sok csapdát rejtő, vitatható szempont, ráadásul a következő mondatban részben meg is cáfolja a szerző, ti. „a tárgyalt olasz művek közül viszonylag kevésnek létezik magyar fordítása, ezért amikor magyarul nem olvasható műveket elemzek, ott a műveket minden esetben saját fordításomban idézem” (49.o.). Röviden: továbbra sincs explicitálva, milyen kritériumok alapján jelölte ki a szerző a dolgozatában vizsgált *korpuszt*.

A jelölt által végzett kutatás legfontosabb hozadékát (avagy újszerűségét) abban jelöli meg, hogy az elemzések segítségével bizonyítani kívánja, hogy a kollektív emlékezet formálásához az irodalmi és a művészeti alkotások is hozzájárulhatnak, egyfajta emlékezethelynek tekinthetők. Állítását szembehelyezi Donnarumma ide vonatkozó állításával (bár a dolgozatban bizonyos „fentebb idézett kutatókat” említ: vö. 48.o.). Egy kis óvatosságra inteném azonban: nem egészen azt és úgy mondja Donnarumma, ahogyan a kiragadott idézet sugallja. Érdeemes lenne áttanulmányozni a teljes gondolatmenetet és a következtetés logikáját, utána levonni a saját konzekvenciákat.

A második fejezet zárásaként részletes leírást kapunk az egyes fejezetek tartalmáról. Ráadásul az összegzésben még egyszer felsorolja ugyanezt a jelölt. Ez a rossz beidegződés jellemzően azt bizonyítja, nincs igazán birtokában a mondanivalójának, nem látja át a témáját és nem tudja a probléma-felvetéseket világosan rendszerezni. A tartalomjegyzék arra szolgál, hogy lássuk, mely fejezetekből épül fel a dolgozat, a fejezetek keretében pedig kifejtjük az átadni kívánt tartalmat. Sem a bevezetőnek, sem az összegzésnek nem az a funkciója, hogy *tömörítve elismételjük* azt, amit egyébként a dolgozatban elmondunk.

Sajnos a mondanivaló hiánya és a dolgozat átgondolatlansága tükröződik abban a tényben is, hogy az összegzés nem több mint múlt időbe átirított bevezetés, sok esetben minden egyéb változtatás nélkül köszönnek vissza a korábban olvasott sorok.

Az első két fejezet és az Összefoglalás közé ékelődik a dolgozat gerincét adó négy fejezet, amelyek közül három egy-egy tematika mentén tárgyalja a kiválasztott műveket: elsőként a hatalomábrázolás eszközeit vizsgálja a szerző Sciascia két regényében, majd a terrorista alakjának ábrázolását elemzi Ginzburg, Moravia és Tabucchi műveiben, végül Giorgio Vastának az Aldo Moro figurája köré szerveződő regénye a téma. Az előbbi két fejezetben bemutatott elemzések közös jellemzője, hogy nem helyezik el az olvasót a regények világában, elmarad a minimális tartalmi ismertető, amely segítené az olvasót a tájékozódásban. Csak állít a szerző, szinte tételmondatok, kijelentések halmazát kapjuk, ugyanakkor szövegbe való visszacsatolás hiányzik. Nincs információ arra vonatkozóan, hogy

a művek globális jelentéséhez hogyan igazodnak a kiragadott szempontok szerinti értelmezések, hogyan befolyásolják azt. Fájó hiány, hogy nagyon kevés az idézet, amelyek segítenék az olvasót a művekkel való konkrét kapcsolódási pontok megtalálásában. Végezetül egyes állítások csak lógnak a levegőben anélkül, hogy magyarázatot, kifejtést kapnának (pl. „...minden módon törekedni kell rá, hogy megtaláljuk az isteni akaratot (...), amely egy elitista kultúra modellje, mint ahogy Don Gaetano is ezt képviseli a regényben, ezzel Sciascia Stendhal modelljét alkalmazza”, 63.o.; vagy „Mint a későbbiekben látni fogjuk, Ginzburg korai diagnózisa is hasonló gondolatokat fogalmaz meg koráról, mint Moravia *Lázadás* című regénye...”, 72-73.o. stb.), mások értelmezhetetlen, hogyan kerültek egy tartalmilag tőlük idegen szövegekörnyezetbe (pl. „Ez a bizonytalanság egyfajta egyensúlyként szolgál a regény kezdetén (és utána többször is) feltűnő 'action gratuite-ön függő oksági láncolatra' és a pirandellói világra”; 65.o.). Nem mindig világos, hogy egyes alpontok tényleg összefüggésben állnak-e az előzetesen kiválasztott elemzési szemponttal (pl. *A művészeti alkotások szerepe* fejezet mennyiben szól tényleg a hatalomábrázolás kérdéséről: vö. 67-68.o.). Az egyes fejezeteken belüli alfejezeteket esetleg át kellene gondolni, újraírni, pl. a III. fejezet utolsó, *A hatalom az igazi Moloch* című alfejezetét érdemes lenne a fejezet elejére tenni és a bevezető mondatokban lefektetett megállapítások illusztrációjaként / bizonyításaként felépíteni az egész Sciascia-elemzést (megjegyzem, az alfejezet címe ismét Donnarummától származik). A szövegben gyakori a pontatlanság: pl. „Benedetto Croce híres esszéjének címét átalakítva” (70.o.), ahol nem tudjuk meg, melyik esszére is gondolt a szerző; „az olaszban élesen elkülönülve teljesen más igeidők jelölik” (76.o.), de nem tudjuk meg, melyek; „egy időben be is tiltották a könyvet” (80.o.) – mikor és hol?; „szerelmes lesz Desideriába, és minden szinten hozzá vonzódik” (81.o.) – milyen szinten?; „A regényben elég erőteljesen jelen van Freud pszichológiája” (82.o.) vagy „így a freudi lélektan felbukkanó jellemzői összeegyeztethetőek” (83.o.) és a sort még hosszan folytathatnánk.

A III. és a IV. fejezetekben különösképpen kidomborodik a dolgozat stílusbeli fogyatékosága, a nyelvi regiszter többszöri elvétése, a mondatszerkesztések nagyon sokszor értelmetlenségig menő nyakatekertsége (pl. „Mara, aki eddig még fenntartotta a lehetőséget, hogy Michelétől van a gyereke, kétségbe vonja, hogy Michele fia lenne, testvérei pedig úgy hiszik, biszexuális”, 79.o.), a szóismétlések (nagyon zavaró a *hiszen* és a *már* szavak halmozott használata), a hiányzó alany a mondatokból és a rengeteg helyesírási hiba (vesszők, hiányzó vagy épp halmozott írásjelek, egybe- és különírás (pl. magán élet, oly annyira), toldalékolás (pl. Piazza Fontanai) vagy a szóköz elmaradása stb.). Számomra különösen

bosszantók voltak ezek a hibák, mert odafigyeléssel, átolvasással, fegyelemmel jórészt kiküszöbölhetők, de legalábbis kijavíthatók lettek volna.

Itt kell említést tennem az egyéb szakmai hibákról. A gondos munka megköveteli, hogy a művek említésekor a pontos bibliográfiai adatokat is közöljük, a művek címeit dőlt betűvel szedjük (vö.81., 85.o.), egységes jelölést használjunk a hivatkozásoknál (pl. olykor elmarad a vezetéknev kiskapitálissal való szedése, a név utáni kettőspont, össze-vissza alkalmazza a vesszőt és a pontot az évszám és az oldalszám mellett, az egymást követő hivatkozásoknál az azonos szerzőtől és műből való idézés jelölését (változatok: i.m., - im, - im., - Uő, im. – Uo. stb., de az is előfordul, hogy teljes egészében ki van írva ugyanaz a hivatkozás). Nem jól használja a jelölt a szövegtesttől elkülönülő idézetek felvezetését sem. Alig találtam a szövegben olyan idézetet, amely megfelelő módon kapcsolódott volna a főszöveghez, illetve amelyben jól lett volna jelölve a szövegkihagyás.

Mindezek ellenére sok erényt is tartalmaz a két fejezet, amelyekben áttűnik a jelölt elemzői érzékenysége, az összefüggések meglátásához való érzéke. Több kiváló megfigyeléssel is megörvendeztetni az olvasót. Bátorítom a jelöltet, hogy a fentieknek megfelelő átdolgozás mellett szenteljen időt a megfigyeléseinek alaposabb kifejtésére, mert ha az értelmezéséhez meg tudja mutatni azok szövegből vett relevanciáját, jó dolgozat születhet belőle. Mindenképpen ebben az irányban látom az előrelépés útját, és a jelölt erősségét. Nem véletlen, hogy ott, ahol többé-kevésbé harmonikus rendszerbe tudja rendezni a megfigyeléseit, a megszerzett ismeretanyagot és az érzékeny, finom elemzést, jó munka születik. Ilyen a dolgozat VI. fejezete, amely messze a többi fölé magasodik mind tartalmi összeszedettségében, mind nyelvi, formai kivitelezésében. Az említett erények mellett a fejezet egyetlen zavaró tényezője, hogy több olyan gondolatot is olvashatunk benne, amellyel korábban már találkoztunk. Így összességében az az érzése támad az olvasónak, hogy a fejezet önálló egységet képez, amelyet utólag és változatlan formában illesztettek a dolgozathoz.

A dolgozat kifejtését a VII. fejezet zárja, amelyben a szerző képregényeken keresztül vizsgálja az ólomévek történéseinek megjelenítését. Nem igazán értem, miért érezte úgy, hogy be kell illesztenie ezt a fejezetet is a dolgozatba, inkább az elemző munkának kellett volna nagyobb teret szentelni. A szerző is beismeri a témában való járatlanságát: „Tisztában vagyok vele, hogy mivel nem ez a szakterületem, nem tudok teljes körű és mélyreható elemzést nyújtani. Céloom csupán az, hogy bepillantást engedjek más ábrázolásmódok felé” (50.o.). A fejezet tehát nem indokolt, zavaró idegen test marad a dolgozat egészében. A

disszertációnak sem a határterületek vizsgálata volt a célja és témája, hanem az olasz elbeszélő irodalom adott korszakban és témában született darabjainak elemző bemutatása.

Összességében úgy vélem, Szakál Katalin ebben a dolgozatban nem mindig tudta kétséget kizáróan bizonyítani, mire képes. Sem tartalmilag, sem formailag nem mindig sikerült neki egy doktori disszertációtól elvárható színvonalat produkálnia. Ugyanakkor a témaválasztása, az elemzői készsége miatt biztatást érdemel. Mindenekelőtt a dolgozat alapos átdolgozásra szorul. Jelen állapotában nem tudja megmutatni, mi a kutatási területhez hozzáadott egyéni értéke (ami elvart követelmény PhD dolgozat esetén), nagyobb részt megragad a meglévő szakirodalom visszaadásánál, azon belül is Raffaele Donnarumma korábbiakban idézett tanulmányának *újraírásánál*. A továbbfejlesztés egyik meghatározó iránya annak megjelenítése lehet, hogyan illeszkedik az ólomévek irodalma a 70-es évektől a 2000-es évekig terjedő időszak olasz irodalmába, ténylegesen hogyan írják át azok meglévő sémáit, avagy adaptálják azok narrációs technikáit, miközben az olasz történelem súlyos traumáktól terhelt időszakát emelik az irodalmi fikció világába. Miután a dolgozat az elbeszélő irodalom szempontjából kívánja vizsgálni a terrorizmus éveit, traumáit és emlékezhelyeit, ez a fajta kontextualizáció mindenképpen indokoltnak tűnik. A dolgozat legsikerültebb fejezete (VI. Aldo Moro, a Medúza, 102-145.o.) valamivel több mint negyven oldalt ölel fel, tehát csaknem a dolgozat egyharmadát. Erre való tekintettel, továbbá abban a reményben, hogy a javasolt változtatások, javítások és kiegészítések nyomán egy fontos, hiánypótló munkával gazdagodhat a magyarországi italianisztika, a dolgozatot nyilvános vitára bocsátását javaslom. Sikeres védés esetén támogatom a doktori fokozat odaítélését.

Szeged, 2020. január 07.

Dr. Dávid Kinga
egyetemi adjunktus

Dr. Horváth Kornélia opponensi véleménye

Szakál Katalin dolgozata első rápillantásra alapos, felkészült munka benyomását kelti. A Tartalomjegyzék transzparens, bőséges és áttekinthető a bibliográfiája, s a dolgozat szerzője 300-on felüli lábjegyzettel él. A munka érzékletes képmelléketeket is tartalmaz, amelyek ugyan tudományos szempontból mérsékelten értékelhetőek, de mindenképpen mutatják a szerző alaposágát és elköteleződését a téma iránt. A témaválasztás is világosnak látszik: az ún. ólomévek reprezentációja az olasz elbeszélő irodalomban. (Hozzáteszem: a dolgozat írója maga jelzi, hogy az irodalmon belül az elbeszélő irodalomra korlátozza a vizsgálódását, de időnként kitér más művészeti ágakra is, különös tekintettel a filmművészetre és a képregényre.)

A dolgozat először az ún. ólomévek történetével foglalkozik, majd a II. fejezetben az ólomévek irodalmát korszakolja és az általános tendenciákat tárgyalja (pl. nemzedéki és családtörténetek, detektívtörténetek stb.), majd a III. fejezettől rátér a téma általa ítélt irodalmi reprezentációira: Leonardo Sciascia két regényére, a IV-V. fejezetben „a terrorista figura ábrázolásmódjának lehetőségei” cím alatt Natalia Ginzburg és Alberto Moravia egy-egy regényére, majd ezt követően Tabucchi két novelláját vizsgálja. A VI. fejezet az Aldo Moro-gyilkosság történetét és ennek kapcsán Giorgio Vasta *A megfogható idő* című művét tárgyalja, míg a VII. részben a téma képregényes ábrázolásait veszi számba. Ezt követi a rövid Összefoglalás, illetve a Mellékletek és a Bibliográfia.

Különös módon *Az értekezés felépítése* című fejezet a II. rész végén, a 47. oldalon kap helyet.

A dolgozattal kapcsolatban, annak becsületes és alapos megformálása ellenére fenntartásaim vannak. Az **alapvető fenntartásom** abban fogalmazható meg, hogy **nem látszik a dolgozatíró irodalomszemléletének és módszertani megközelítésének módja és annak reflexiója, s következőképpen annak kidolgozása is elmarad**. Mindez azért mutatkozik jelentős hiánynak, mert a dolgozat az irodalmi művek tárgyalása kapcsán alapvetően történeti-politikai témákat, irodalomtudományi szempontból tematikus felvetéseket követ, s nem, vagy csak kevéssé reflektál az irodalmi problémákra, az elbeszélő, narratív szöveg, a kompozíció, a szövegmetaforika vagy például a műfaj kifejezetten irodalmi kérdéseire.

A disszertáció a terrorizmus kérdésével indul („A nemzetközi terrorizmus megértése napjainkban egyre lényegesebb kérdés [...] /6./”, utal a 2001. szept. 11-i amerikai terrortámadásra, illetve jelzi, hogy „A nemzetközi terrorizmus évezredes jelenség” /8./), majd az olasz terrorizmus eseményeivel folytatja okfejtését, az óloméveket kulturális traumaként azonosítja és felsorolásszerűen (20-21. oldal) kitér ennek filmes irodalmára (itt olyan irodalom- és kultúraelméleti munkákra, illetve szerzőkre is hivatkozik, mint Mitchell, Pierre Nora vagy Gyáni Gábor), valamint a média szerepére. A szerző az olasz irodalom történetét a nemzetközi terrorizmus történetébe illesztve gondolja bemutatni (David C. Rapoport alapján, l. 8. o.). Már itt megmutatkozik a dolgozat alapvető módszertani és szemléleti hiányossága, hogy tudniillik implicite folyamatos, törésmentes átmenetet gondol el a történelmi-politikai események és a korszakban megjelent irodalmi művek között, holott ez az eljárás legalábbis

minimális elméleti és metodológiai reflexiót igényelne (különösen egy irodalomtudományi dolgozat esetében).

A disszertáció II. fejezete az ólomévek (elbeszélő) irodalmával foglalkozik, azt három korszakra tagolva 1969-től a mai napig. Mindez meggyőző (bár e témában az interneten rengeteg anyag érhető el mind magyar, mind olasz nyelven), ugyanakkor az utolsó, 2002. utáni korszak esetében Eco híres, *A rózsza neve* című regénye kapcsán tett megjegyzés, miszerint az „a Moro-gyilkosságot követő társadalmi sokkot vetítette előre” /30./, meglehetősen leegyszerűsítő, s a magam részéről nem is értek egyet vele (hiszen itt az olasz posztmodern Calvino melletti egyik legjelentősebb „bevezető” regényéről van szó). Megértem és elfogadom a „korábbi események feldolgozatlanságának” /31./ hangsúlyozását, és ezzel szemben a „közösségi emlékezet” igényét. Azt azonban csodálom, hogy a dolgozatíró miért nem alkalmazta Jan és Adelaida Assmann *A kulturális emlékezet* című művét. A kollektív történelmi és kulturális emlékezet kérdése a dolgozat 47-48. oldalán is visszatér, s itt a szerző egyéni álláspontot fogalmaz meg: „nem értek egyet azzal, hogy »nem helyes, hogy azt várjuk el az irodalomtól, hogy közös emlékezetet építsen fel.« Meglátásom szerint a különböző művészeti alkotások azokat a területeket használják fel az ólomévek ábrázolásához, amelyek a különböző médiumaiban visszaköszönnek és ezáltal formálták a társadalom megítélését.” /48./

Az idézett mondat a dolgozat több, egymással összefüggő problémáját is jelzi. Egyfelől, s ebben a szerzőnek igazat adok, aligha lehet tagadni, hogy az irodalom, noha nem ez az elsődleges funkciója, de egy közösség, egy földrész, vagy éppen az emberiség közös emlékezetét is épít(het)i (gondoljunk a magyar irodalomban Trianon, az '50-es évek, a Kádár-korszak, vagy éppen a '89-es rendszerváltás utáni események művészi interpretációira, vagy éppen az európai és világirodalom vagy filmművészet Holocaust-értelmezéseire). Az irodalomnak mindig megvolt és meglesz ez a funkciója, ugyanakkor a dolgozatíró azon állításával, miszerint ezt **el kellene várnunk** az irodalomtól, messzemenőképpen nem értek egyet. Hiszen ez az elvárás az irodalmat (és általában a művészeteket, illetve akár a filozófiát is) a saját autonómiájuktól fosztaná meg, mely autonómiát a modern irodalomtudományi irányzatok az orosz formalizmustól (a XX. század első két évtizede) kezdve az amerikai New Criticism-ön (jobbra az 1930-as és '40-es évek) a strukturalizmuson, a szemiotikán, és nagy mértékben a hermeneutikán (l. elsősorban Gadamer és Ricoeur) át egészen a részint Derrida, nagyjából viszont a Paul de Man által képviselt irodalomértelmezői, illetve elemzői közelítésmód fémjelez, vagyis az irodalomtudomány és az irodalomelmélet XX. századi, a legkülönbözőbb irányzatai alapvetésének mond ellent. Az idézett passzus – és egyben a dolgozat alcíme és többször visszatérő kijelentései, az idézett második mondat állításával együtt – **az irodalmat a reprezentáció, azaz a pusztá ábrázolás eszközének tekintik**, s nem tulajdonítanak neki semmilyen önálló, autonóm funkciót és létmódot. Ezt az is mutatja, hogy a dolgozat problémamentesen kezeli nemcsak a tematika (terrorizmus, ólomévek) és azok szépirodalmi „reprezentációja” közötti viszonyt, de a témának a médiában és az elbeszélő irodalmi művekben tapasztalható ábrázolását is (igaz, a szöveg itt röviden érinti az ábrázolásmód eltérését a két médiumban, de nem problematizálja azt, s nem tér ki a különbség mégoly rövid elemzésére sem. Példaként idézet a 34. oldalról: „Érdeemes azonban

megfigyelni, hogy míg a szépírók mindig rejtve, óvatosan nyúlnak a terrorizmus témájához, addig az újságírók, szociológusok, politikusok szinte minden nap leírásokban, elemzésekben, cikkekben dolgozták fel az eseményeket.” /34./) És ezzel függ össze a dolgozat 48. oldaláról az opponens által már idézett azon megjegyzés, miszerint „a különböző művészeti alkotások azokat a területeket **használják fel** az ólomévek ábrázolásához, **amelyek a különböző médiumaiban visszaköszönnek és ezáltal formálták a társadalom megítélését.**” (kiem. tőlem, H.K.) Egy adott témának mint „felhasználásnak” az elgondolása az irodalom terén az irodalmat és az irodalmi műveket általában pusztán felhasználóként, alkalmazóként mutatja be (adott esetben akaratlanul is: részemről feltételezem, hogy a dolgozatíró ezt nemigen reflektálta önmaga szóhasználatára). Másfelől itt (is) megjelenik nyílt formában egyrészt az irodalom és a média közötti problémátlannak tűnő párhuzamosság és megfelelés, másfelől az irodalom (és a média) direkt társadalmi ítélőképességének formálásában való evidens meggyőződés. Hangsúlyoznám: nem elsősorban a négy terület: 1. „valós események” (történelem, politika), 2. irodalom, 3. média és 4. szociológia, avagy társadalmi hatások egymásra vonatkoztatásával van gondom, hanem e területek átjárhatóságának szinte teljes irodalom- és kultúratudományi közvetítettségének módszertani és elméleti kidolgozottságának elmaradásával.

S javaslatként hadd említsek itt néhány teoretikus szerzőt és példát: Wolfgang Iser a *Fikcióképzés aktusai* c. írásában (magyarul Molnár Gábor Tamás fordításában jelent meg *A fiktiiv és az imaginárius* c. kötet első fejezeteként, Bp., Osiris, 1999) éppen a „valóság” és a fikció közötti átmenet fokozatait tárgyalja, s ezen ún. fikcióképző aktusok között hármat különböztet meg, melyek közül az első a szelekció aktusa, vagyis az az eljárás, hogy a szerző a valóság (s hozzátenném: vagy más szövegek „tényeit”) beemeli a saját művébe, de már pusztán a beemelés által legalább kétirányú művelet kezdődik el. A műbe bekerült valóságselemek elvesztik valóságerejüket és korábbi referenciájukat, pusztán azáltal, hogy kiszakították saját „valóságbeli” közegükből. Másfelől, mivel kiszakították és elhagyták eredeti kontextusukat, egyszersmind jellé is váltak. Nos, úgy tűnik számomra, a dolgozat éppen a „jellé válás” ezen folyamatát nem veszi figyelembe (ahogy az Iser által a másik két fikcióképző aktusként elemzett kombináció és a „MINTHA-szerkezet” fogalmát sem.) Holott ez lehetne az egyik megoldás a dolgozat hiányzó szemléleti problémájára.

Hasonló problematikát fejteget Jurij Lotman egyik kései, s alighanem Isert is megihlető munkájában, a *Kultúra és robbanás*ban az irodalmi mű prognosztizálhatatlan jellege és „if”-természete kapcsán. S egy további, elhíresült és megfontolandó meglátásra is felhívnom a figyelmet, amely Paul de Mantól származik (1979-ből, Fogarasi György magyar fordításában 1999-ben jelent meg): „A metaforák szívósabbak, mint a tények.” (*Az olvasás allegóriái*, 1999, Ictus kiadó és JATE Irodalomelméleti Csoport, Szeged.)

Ugyanez mondható el a dolgozat *Az ábrázolás lehetőségei és módja* című fejezete kapcsán, ahol a szerző „a tények rekonstrukciójá”-ról beszél. Jó lett volna, ha a dolgozatíró a történelemtudománynak a ’80-as években bekövetkezett nyelvi fordulatával, illetve az ezeket képviselő manifeszt szövegeinek ’90-es évek végi magyar fordításaival is számol. E „fordulat” lényegi eleme, hogy igazából nincsenek tények, csak nyelvileg kifejezett, ábrázolt,

elbeszélte események, történések vannak. (Azaz a dolgozat szerzőjének az *ábrázolás* fogalmát sem ártana tisztáznia.)

Jól mutatja a disszertáció szemléleti hiányosságát, hogy nem reflektál arra, amit tulajdon dolgozatának címével tesz meg: az „ólomévek” kifejezésre. Holott csak a Wikipédiában bárki megteheti, hogy maga a szófordulat, pontosabban trópus (*Anni di piombo*) egy azonos című filmből származik, amelyet Margharette von Trotta rendezett 1981-ben, vagyis maga a történelmi-politikai korszak elnevezése egy (film)művészeti alkotásból nyerte el a nevét. Ez máris egyfajta sajátos reciprocitást állít elő történelem(-politika) és irodalom (tudomány) között: vajon azok az évek miért voltak „ólomévek”-nek nevezhetőek? Nem arról van-e szó, hogy a művészetből indul el egy történelmi-politikai esemény sajátos, ám annál nagyobb hatású interpretációja? S ha így van, akkor a művészetekkel és főként az irodalommal mint a nyelv művészetével foglalkozóknak (interpretátoroknak) e ténnyel nem a történelmi-politikai esemény nyelvi interpretációjaként kellene foglalkozniuk? Ha a disszertáció szerzője erre reflektál, máris egy lépést tett volna előre a művészeti (és irodalmi) alkotások és a történelmi-politikai események ábrázolása közötti, általa meglehetősen kidolgozatlan „átkötés-mezőjében”.

Valószínűleg az említett irodalomtudományi módszertani és szemléleti reflexió hiányának tudható be az, hogy a dolgozat, amennyiben szövegekről igyekszik értekezni, azt alapvetően horizontális módon teszi. Számos szerzőt, művet, adatot sorol fel (megjegyzendő és értékelendő, hogy mindig szakirodalmi forrásokra, illetve adatokra hivatkozva), de valódi műelemzésről vagy –értelmezésről nem igazán beszélhetünk. Jól példázza ezt a 42. oldalon tett megállapítás, amely arra vonatkozik, hogy „a terror maga és annak különböző megjelenései hogyan írják át az irodalmat mind tartalmilag, mind formailag.” /42./ Úgy vélem, a dolgozat a tartalmi kérdésekkel nagyon behatóan foglalkozik és sokféle választ ad rájuk, a formaiakkal azonban nem. Holott éppen itt lenne az „átkötés” lehetősége a tematikus-ábrázoló megközelítés, és annak formai-poétikai kidolgozása között.

A disszertáció III. fejezete a megjelölt témát (terrorizmus, „ólomévek”) több olasz regény, illetve elbeszélés kapcsán tárgyalja. A tematikus megközelítés itt is megmarad, például a bevezető két bekezdés az 52. oldalon ismételt elmonsa a határt (l. a műfaji és szemantikai különbségeket) történelem és irodalom között. (A kitérő az olasz történelmi regényről érdekes, de nem illik a gondolatmenetbe: legfeljebb lábjegyzetben lenne érdemes közölni.) Sciascia kapcsán több jó meglátás is helyet kapott a dolgozatban, ilyen például a *Kiváló holttestek* magyar és olasz címének értelmezése (és erre nem Squillaciotti tanulmánya alapján kerül sor). *A hatalom metafizikája* alfejezet tér ki röviden a regény alcímére: „Una parodia”. A magam részéről ezzel kezdtem volna a Sciascia-regény bemutatását, hiszen itt egy olyan műfajmegjelölő megnevezésről van szó, amely egyben az ábrázolás (reprezentáció) módját is megszabja. Ráadásul igen nagy hagyománnyal bír az európai (s főként a „mediterrán”, ha használható egy ilyen metaforikus kategória) regény történetében: Cervantes, Rabelais munkáit (ez utóbbiról lásd Bahtyin híres monográfiáját), de talán még Boccaccio ismert novellaciklusát is megemlíthetjük itt. Ugyanígy számba lehetett volna venni az XVIII. század végi, XIX. század eleji angol ironikus-parodisztikus regény hagyományát: csak Sterne-re, Fieldingre és Thackeray-re utalnék. Hangsúlyoznám: nem abban látom az elsődleges

problémát, hogy a szerző nem állította be az általa vizsgált műveket egy európai irodalmi tendenciába (végül is a dolgozat nem erre vállalkozott), hanem abban, hogy ez a – jelen esetben műfaji-elbeszélésmódbeli – vizsgálat segíthetett volna neki árnyaltabban megvonni a határvonalakat a történelmi–politikai események és azok irodalmi ábrázolásmódja között.

Sciascia második regénye (*Todo modo*) kapcsán jónak találom Pasolini megjegyzésének idézését, illetve Pirandello hatásának jelzését /66-67./, illetve Gide-től *A Vatikán titka* egy részletének beillesztését az érvelésmenetbe. Ugyanakkor úgy látom, a dolgozatíró az intertextuális kapcsolatokat is primer tematikus megfeleléseként értelmezi. S az ezt a részt lezáró alfejezet /70-71./ ismét visszatér a tematikus „elvhez”, a ’70-es évek végén tomboló terrorizmushoz. Javasolnám a metódus megfordítását: először a regényeket lenne jó különféle irodalmi (narratológiai, motívumelméleti, poétikai stb.) szempontból elemezni és értelmezni, s aztán lehetne következtetéseket levonni a szövegekben valamilyen szinten kétségtelenül megjelenített történelmi és politikai események értelmezése kapcsán. Szeretném itt (is) hangsúlyozni az *értelmezés (interpretáció)* fogalmát, amely jóval több, mint az ábrázolás vagy reprezentáció fogalma (még ha azt a ricœuri igen kreatív értelemben értjük is), mert világosan jelzi az életbeli tapasztalatok, majd az ún. „tények” és végül azok művészi „ábrázolása”, illetve a befogadó általi feldolgozása közötti átmeneteket.

A IV., *A terrorista ábrázolás* című fejezettel kapcsolatban ugyanazt a problémát érzékelem, amit a fentiekben már több ízben leírtam: a tematikus szempont eluralkodását az irodalmi fölött. (Csak egy poétikai megjegyzés: Ginzburg regénye fiktív levélregény: e műfaj hagyományának is érdemes lett volna utánajárni, s ennek fényében megvizsgálni az „ábrázolt tematikát”.)

Hasonló a helyzet a Moravia-regény vizsgálata esetében, és részlegesen a két Tabucchinovella tárgyalásakor. Itt (ahogy voltaképpen máshol is) ki kell emelnem a magas szintű szakirodalom-ismeretet, az emlékezet és az álom szerepének értelmezését. Külön tetszett a Calvino *Collezione di sabbia* című műve kapcsán a homok metaforájáról szóló rövid eszmefuttatás: viszont rögtön eszembe jutott E. T. A. Hoffmann *A homokember* című elbeszélése (amelyre alapozva Freud a kísérteties pszichoanalitikus elméletét fejtette ki) mint világirodalmi előzmény. Talán ez is hozzáadhatna valamit a téma és annak változatos irodalmi feldolgozása értelmezéséhez.

A VI. fejezethez kapcsolódóan egy elméleti felvetésem lenne: a hipermodern és a posztmodern közötti különbségtevés számomra nem teljesen világos. Ami a szemantikus részt illeti: érezhető, hogy a szerző olvasta és jól ismeri a tárgyalt regényeket, mégis jobb lett volna több, részletesebb regényelemzést nyújtania. Az újságok szerepéről szóló passzus jó és érdekes, de itt is elmarad a műfaji szempont: különbséget kellene tenni a médiabeli és a szépirodalmi szövegek között, valamint külön kezelni azt, amikor egy szépirodalmi szöveg intertextusként magába „fogad” egy médiából származó szövegrészletet. Ez utóbbi esetben, hogy ismét Iserrel szóljak, már „jellé válik”.

Kifejezetten érdekes a képregényes feldolgozásokat tárgyaló VII. fejezet. Helytálló a *cantatorék* dalszövegeinek említése (itt előjön az eddig kevésbé érvényesülő történelmi szempont a dolgozatban, gondoljunk például a nápolyi népdalokra), amelyek dalszövegeiben

valóban gyakori a társadalmi-politikai problematika. E részben a dolgozatíró három képregényt vizsgál, és itt, úgy tűnik, végre saját elemzést folytat. Bizonyos értelemben ez a legoriginálisabb része a dolgozatnak.

Összegezve: a dolgozat megfelelő témafelvetéssel élő, jelentős szakirodalomra támaszkodó munka. Ugyanakkor a téma feldolgozásának szemléleti és módszertani alapjai, illetve megoldásai erősen kifogásolhatóak. Különösen problematikus a történelmi-politikai téma és az irodalom, illetve a média és az irodalom „kapcsolatának” közvetlen és leegyszerűsített kezelése.

Mindezekkel együtt a dolgozat nyilvános vitára és védésre bocsátását javaslom.

2020. május 07.

Dr. Horváth Kornélia, DSc

egyetemi docens

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Válasz Dr. Dávid Kinga és Dr. Horváth Kornélia bírálataira

Mindenekelőtt szeretnék köszönetet mondani mindkét bírálómnak, Dr. Dávid Kingának és Dr. Horváth Kornéliának, hogy elvállalták az opponensi felkérést. Hálás vagyok, hogy időt szántak arra, hogy alapos vizsgálat tárgyává tegyék értekezésemet, építő kritikával láttak el, lehetővé téve számomra, hogy tudományos és stilisztikai minőségén javíthassak.

Tekintve, hogy bírálóim bizonyos pontokon megegyező kritikát fogalmaztak meg a dolgozattal kapcsolatban, válaszómban először ezekre térek ki. Más-más okból, de mindkét bírálóm azt tartotta a dolgozat legnagyobb hibájának, hogy nem, vagy nem mindig látszik egyértelműen a dolgozat tényleges célja és témája, illetve, hogy a szerkezete nem konzisztens. Mint Dávid Kinga is írja, a téma magyarországi szakirodalma elég csekély. Témaválasztásom idején még kevesebb volt, így a dolgozat egyik kiinduló célja az volt, hogy a magyar tudományos közösséggel megismertessem a hetvenes évek Olaszországának főbb történéseit és irodalmát. Bírálóim ezzel kapcsolatban két erős kritikát fogalmaztak meg: Dávid Kinga azt, hogy rosszul határoztam meg a célközönségemet. Természetesen magyar olvasó alatt én is a szakmabelieket, vagy a téma iránt érdeklődő személyeket értettem, azonban továbbra is fontosnak tartom a magyar olvasó hangsúlyozását. Dávid Kinga felvetése – miszerint főként italianistáknak is szól az értekezés – jogos, mégis úgy gondolom, hogy számukra elérhető az olasz nyelvű szép- és szakirodalom. Mindkét bírálóm kevesli a műelemzéseket, műértelmezéseket, a szövegből vett idézeteket, az elemzett szövegekre való visszacsatolást, illetve, felhívják a figyelmet arra, hogy (célkitűzésemmel ellentétben) a dolgozat kevés formai elemzést tartalmaz. Bírálatuk teljesen jogos. Valóban értekezésemben döntően a tematikus elemek elemzésére helyeztem a hangsúlyt. Ezúton is köszönöm a véleményben szereplő javaslatokat, észrevételeket, melyeket mindenképpen figyelembe fogok venni a disszertáció átdolgozásakor. Feltétlenül több figyelmet szánok majd a regények narratológiai, poétikai elemzésére és a formai jegyek mélyebb vizsgálatára.

Dávid Kinga mindemellett hiányolja a vizsgált korpusz meghatározását és a szövegek kiválasztásának kritériumait is. Dolgozatomban több helyen igyekszem megindokolni a szövegválasztás szempontjait, azonban nem összeszedetten, hanem több részletben, így lehet, hogy ez valóban nem volt egyértelmű. Ennek következtében most ragadnám meg az alkalmat, hogy részletesebben kifejtsem, milyen szempontok alapján választottam ki az elemzett műveket. Értekezésemben a korpusz minden esetben az ólomévekről szóló szépirodalmat jelenti. Ezért is tartottam indokoltnak a dolgozat elején minél részletesebben (s ezért olykor

felsorolásszerűen) bemutatni a témával kapcsolatos műveket és problémaköröket. A témáról írt eddig megjelent monográfiák sokszor nagyon átfogó képet igyekeznek festeni, így megesik, hogy egy-egy műnek csak pár oldalt, vagy esetenként csak pár sort szentelnek. Ebből kiindulva az én meglátásom az volt, hogy az ólomévek kapcsán gyakran felmerülő témák, problémakörök megjelenítésére válasszak ki egy-egy olyan művet az olasz irodalomból, amelyek elismert szerzők alkotásai, és lehetőleg magyarul is elérhetők. Ezek segítségével járom körbe a korszakot, úgy, hogy az értekezésen belül egyfajta ívet írjanak le az elemzett szövegek: az általános problémától haladva egy-egy szimbolikus eseményig. Mindeközben törekedtem a dolgozatomban részletesen bemutatott három irodalmi korszakból választani a műveket, hogy azok jellemzőit is bemutathassam az elemzéseken keresztül.

Dolgozatom első, elemző részében Leonardo Sciascia két írását (a *Kiváló holttestek* és a *Célok és eszközök* című regényét) vizsgáltam. A szövegek elemzésével többek között igyekeztem bemutatni az ólomévek politikai hátterét, és azt, hogy ez a történelmi háttér hogyan hat az irodalmi narratívára. Dolgozatom második elemző fejezetében öt szépirodalmi művel foglalkoztam (Natalia Ginzburg *Kedves Michele*, Alberto Moravia *Lázadás*, Antonio Tabucchi *Tristano muore* című regényeivel, valamint Antonio Tabucchi *Jelentéktelen, apró félreértések* és Dolores Ibarurri *keserű könnyeket hullat* című novelláival), amelyek közös jellemzője, hogy a hetvenes évekbeli terrorista figuráját mutatják be, különböző nézőpontokból, részben a mű keletkezési idejétől függően. E művek elemzésével folyamatában lehet nyomon követni a terrorista figura ábrázolási módjának megváltozását, alakulását: a hetvenes években még csak rejtetten jelenik meg a regényekben, majd idővel hősi figurává alakul, ami nem csupán egy eltérő elbeszélési módot jelent, hanem az ólomévekhez való társadalmi hozzáállás megváltozását is.

Az ólomévek legtraumatikusabb eseménye Aldo Moro elrablása és megölése volt, így dolgozatom harmadik elemző fejezetében ezt a szimbolikus eseményt igyekeztem körbejárni Giorgio Vasta *A megfogható idő* című regényének elemzésével, amely a traumát feldolgozó művek közül az egyik legerőteljesebb alkotás.

Disszertációm utolsó fejezetét kitekintésnek szántam a másféle narratív műfajok felé. Két okból tartottam fontosnak beemlíteni dolgozatomba a képregényeket: egyrészt az olasz társadalom nagy része képregénykedvelő, -fogyasztó, erősebb a képregénykultúra is, mint hazánkban, így fontosnak tartottam bemutatni, hogy az ólomévek ebben a műfajban miként reprezentálódnak. Másrészt, mint dolgozatomban is említettem, az óloméveket általában különböző szimbolikus eseményeken keresztül beszélnek el a szerzők. Ezek közül két fontos szimbolikus esemény a Piazza Fontanai robbantás, illetve a bolognai vérengzés, mivel ezt a

két dátumot az ólomévek kezdetének, illetve végének tartják. Ezúton is köszönöm Horváth Kornélia elismerő szavait dolgozatom képregénnyel foglalkozó alfejezetével kapcsolatban.

A dolgozat egészére, felépítésére vonatkoznak Horváth Kornélia azon megállapításai miszerint: „[...] implicite folyamatos, törésmentes átmenetet gondol el a történelmi, politikai események és a korszakban megjelent irodalmi művek között, holott ez az eljárás legalábbis minimális elméleti és metodológiai reflexiót igényelne” (2. oldal), valamint „...kevésbé reflektál az irodalmi problémákra, az elbeszélő, narratív szöveg, a kompozíció, a szövegmetaforika vagy például a műfaj kifejezetten irodalmi kérdéseire.” Abban mindenképpen igaza van bírálómnak, hogy valóban érdemes lett volna még részletesebben kifejtenem az általam választott kutatási módszert és annak elméleti hátterét: az emlékezetkutatás és a kulturális traumaelméletek megközelítési szempontjait, valamint a traumaelmélet és az interpretáció viszonyát. Értekezésemben nagyobb teret kap a heteronóm szemlélet, a társadalmi megközelítés. Az irodalomtudományban több bevett megközelítési mód létezik, melyek szerint az irodalmat lehet autonóm és heteronóm módon is szemlélni. Utóbbiak közé tartozik például az újhistorizmus vagy a kritikai kultúratudomány. Bourdieu irodalmi mező-elmélete is a társadalom és irodalom közötti közvetítési módokat vizsgálja, ahol a heteronóm és autonóm elvek hatnak egymás ellen. Az értekezésem elméleti hátterében álló emlékezetkutatás és kulturális traumaelmélet az irodalmat nem autonóm, hanem ellenkezőleg, heteronóm jellegűnek, társadalmilag beágyazottnak látja, ezért kapott dolgozatomban kevesebb teret az autonóm szemlélet. Szeretném megköszönni Horváth Kornélia erre vonatkozó javaslatait, amelyek komolyan elgondolkodtattak, hogy érdemes lenne a témát más megközelítési mód alapján is vizsgálni. Értekezésem átdolgozásakor mindenképpen figyelembe veszem ezeket a felvetéseket.

Itt térnék ki Dávid Kinga azon megállapítására, mely szerint „(...) nem kapunk magyarázatot arra vonatkozóan, miért pont a kulturális traumaelmélet pszichoanalitikus megközelítését hívja segítségül a szerző” (3-4. oldal). Értekezésem 18-20. oldalán bemutatom a kulturális traumaelméleteket, azok történeti alakulását: először Cathy Caruth pszichoanalitikus megközelítését vázolom, majd ezt követően azt, hogy Jeffrey C. Alexander (akinek az elméletét alapul vettem), illetve hazánkban Gyáni Gábor miként lép túl a pszichoanalitikus megközelítésen, és teszi szociológiává az elméletet. A pszichoanalitikus alapokon nyugvó kulturális traumaelméletek szerint az emlékezet (képek, álmok, fantáziák segítségével) vissza-visszatérően teremti újra az egyénben az átélt eseményt. Ezzel szemben Alexander az egyén helyett a kollektívát teszi meg a traumatikus tapasztalat hordozójának. Eszerint egy egész társadalmi csoport vagy nemzet konstruálhatja a kulturális traumákat,

vagyis nem csupán a traumatikus esemény átélője, hanem az a személy is traumatizált állapotba kerülhet, aki együtt érez és azonosul a traumatikus események áldozataival. A pszichoanalitikus megközelítésekkel ellentétben Alexander azt állítja elméletében, hogy nem az elhallgatás, az elfojtás, hanem a trauma utólagos megkonstruálása segíti hozzá az illetőt a traumatikus állapot átéléséhez. A szociológiai értelmezés szerint már önmagában az sem olyan egyértelmű, hogy mi tekinthető traumatikus és nem traumatikus eseménynek (s ez a megállapítás az ólomévek kapcsán kiemelten fontos), hiszen az „esemény önmagában nem vált ki kollektív traumát”. „A trauma így valójában társadalmi úton közvetített attribúció”, ahogy Gyáni fogalmazott.² Dolgozatomban éppen ezért is tartottam relevánsnak Jeffrey C. Alexander szociológiai megközelítését használni a pszichoanalitikus helyett.

Horváth Kornélia bírálatában számos olyan témát, elemzési szempontot vet fel, amelyeket mindenképpen továbbgondolásra érdemesnek tartok, így ezúton is köszönöm az észrevételeit. Párat kiemelnék ezek közül: az ábrázolás fogalmát valóban érdemes lett volna tisztáznom. Az ábrázolás kérdése a dolgozatban a trauma és annak reprezentációja, valamint az írás és a traumareprezentáció kapcsolatán keresztül volt számomra fontos. Hiszen maga a trauma elmondhatatlan, viszont az esemény leírásával, verbalizálásával a trauma valamilyen szinten mégis megjeleníthető, történetként elmesélhető. Ily módon az olvasónak is lehetősége nyílik arra, hogy átélje, megértse a traumatikus eseményt, amely majd később így közösségi emlékezetként élhet tovább.

Bírálóm továbbá hiányolja, hogy a disszertáció „nem reflektál arra, amit tulajdon dolgozatának címével tesz meg: az ólomévek kifejezésre. Holott csak a Wikipédiában bárki megjelölheti, hogy maga a szófordulat, pontosabban trópus (Anni di piombo) egy azonos című filmből származik, amelyet Margharete von Trotta rendezett 1981-ben, vagyis maga a történelmi-politikai korszak elnevezése egy (film)művészeti alkotásból nyerte a nevét.” Dolgozatomban több helyen kitérek a korszak filmalkotásainak fontosságára és az arról szóló szakirodalomra (20-21, 26., 32. 37, és 40-41. oldalak). A von Trotta-film jelentőségéről, illetve a szófordulat elterjedéséről dolgozatom 12-13. oldalán írok. „Az olaszok ezt a feszültséggel teli korszakot az *anni di piombo*, vagyis ólomévek kifejezéssel illetik. Kevésbé ismert, hogy a terrorizmus éveit utólag nevezték el így Margarethe von Trotta *Die bleierne Zeit* (Ólomidő), 1981-es Arany Oroszlán-díjas filmje címének olasz fordítása nyomán, aki az eredeti kifejezést Friedrich Hölderlin *Der Gang aufs Land* (Séta a vidéken) című verséből vette. Von Trotta úgy értelmezte Hölderlin alkotását, mint a gyász gesztusát. Az Alain

² Gyáni Gábor: *Kulturális trauma: adott vagy teremtett?* In: Uő.: *A történelem mint emlék(mű)*. Budapest, Kalligram, 2016. 90.

Resnais-féle *Nuit e brouillard* (Sötétség és köd) című 1955-ös holokauszt-dokumentumfilmből való beszúrás funkciója pedig az volt, hogy úgy tudjon működni, mint a történelmi emlékezetbe való átjárás. Olaszországban különösképpen hatásosan funkcionált ez az emlékezetbe való átjárás, mert ezen keresztül jobban meg lehet érteni a hetvenes évek működését. A von Trotta-film karakterizáló eszközzé vált a közösségi emlékezetben, különösképpen azért, mert az alkotás olasz címe (*Anni di piombo*) szinte azonnal a zszurnalisztikus, az akadémikus, majd a közösségi nyelvben is a hetvenes éveket összefoglaló kifejezéssé vált. A film olasz címe a Fél-szigeten „közösségi helyé”, vagy még inkább „emlékezhellyé” alakult, olyan értelemben, ahogy Pierre Nora (1992), majd Nora művéből kiindulva Mario Isnenghi (1997) használja” (12-13. oldal). Viszont egyetértek bírálóm azon felvetésével, hogy érdemes lett volna részletesebben kitérni az események nyelvi interpretációjára.

Horváth Kornélia hiányolta Jan Assmann *A kulturális emlékezet* című művének alkalmazását a dolgozatomból. Bár több Assmann-tanulmányt olvastam a témáról, az idézett Jan Assmann művet valóban nem emeltem be a dolgozatomba. Mindenképpen pótolni fogom ezt a hiányosságot. Aleida Assmanntól *Az emlékezet átalakító ereje* című tanulmányt építettem be a disszertációmba, dolgozatom 13. oldalán, ahol azt hangsúlyom, hogy az emlékezet továbbélésének nemzetformáló ereje van.

Végezetül Dávid Kinga két – inkább emberi, mint szakmai – felvetésére szeretnék reflektálni. Oponensem megjegyzi, hogy a dolgozat „jelen formájában (a felépítés logikája és a tartalmi vonatkozások tekintetében egyaránt) Donnarumma *Történelem, képzetvilág, irodalom: a terrorizmus az elbeszélő irodalomban* című tanulmányát veszi át” (3. old.). Valóban nagy hatással volt/van rám Raffaele Donnarumma munkássága több okból is, ami a dolgozatban ezek szerint jobban megmutatkozik, mint kellene. Raffaele Donnarumma az egyik legelismertebb kutató, aki az ólomévek irodalmával (is) foglalkozik, több egyetemi kurzusa, tanulmánya fellelhető a témában, sőt az ólomévek irodalma kapcsán az egyik leggyakrabban emlegetett monográfia (Gabriele Vitello: *L'album di famiglia. Gli anni di piombo nella narrativa italiana*) témavezetője volt még a doktori értekezés formájában. 2015 nyarától 2017 tavaszáig abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy Raffaele Donnarumma mentorálásával dolgozhattam doktori értekezésem egyes fejezetein és az ebből születő publikációkon, valamint bejárhattam a Pisai Egyetemen tartott előadásaira. Mindazonáltal nem csupán Donnarumma meglátásai hatottak rám. Hálás vagyok Demetrio Paolinnak, aki az ólom évekről szóló szakirodalom egyik első monográfiájának (*Una tragedia negata, 2008*) szerzője, és számos szakmai konzultáció során megosztotta velem a témával kapcsolatos kutatói tapasztalatait.

Természetesen Gabriele Vitello tanácsait és az imént idézett monográfiáját is felhasználtam disszertációm írásakor: észrevételeit, kutatási eredményeit dolgozatomnak a családdal, gyermeknézőponttal foglalkozó részeibe építettem be, amelyekben szülő-gyermek kapcsolatot, az apa (férfi) és az anya (nő) átalakuló szerepét vizsgálom.

Dávid Kinga másik fontos és teljesen jogos megjegyzése az elgépelésekre, helyesírási hibákra és a lábjegyzetek egységesítésére vonatkozik. Én is sajnálom, hogy benne maradtak ilyen hibák a dolgozatban. Ennek sajnos az időhiány volt az oka: a dolgozat leadási határideje vésszesen közeledett, így nem maradt időm a szöveg több körös korrektúrázásra. A felsorolt hibákat mindenképpen javítani fogom.

Nem maradt más hátra, mint hogy még egyszer megköszönjem opponenseimnek, hogy időt és energiát szenteltek disszertációm bírálatának megírására. Köszönöm a javaslataikat, észrevételeiket, és nem utolsó sorban azt, hogy felhívták a figyelmemet a dolgozatban szereplő hibákra, gyengeségekre, hogy későbbiekben javíthassak rajtuk.

VIII. Szakmai önéletrajz

TANULMÁNYOK

Dátum	2003-2009
Intézmény	Vörösmarty Mihály Gimnázium, Budapest, VIII. kerület
Végzettség szintje	Érettségi
Dátum	2009-2012
Intézmény	Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar-olasz szak (BA)
Végzettség szintje	Alapszakos diploma
Diplomamunka címe	<i>A mágikus realista olvasat lehetőségei Alessandro Baricco Novecento című regényében</i>
Minősítése:	jeles
Dátum	2012-2014
Intézmény	Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar nyelv és irodalom szak (MA)
Végzettség szintje	Irodalomtudomány szakirány
Diplomamunka címe	mesterszakos diploma <i>Egyre távolabb, mégis hangosan – 2001. szeptember 11. reprezentációjának lehetőségei a kortárs művekben</i>
Minősítése	jeles
Dátum:	2014 –
Intézmény	Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Irodalomtudományi Doktori Iskola

NYELVISMERET

olasz: felsőfokú nyelvvizsga
angol: középfokú nyelvvizsga

ÖSZTÖNDÍJAK

2013/2014 I. szemeszter	Intézményi, Szakmai, Tudományos Ösztöndíj
2015. jún.3- júl. 1.	Campus Hungary, Università Degli Studi di Pisa
2015. szept. 21-2016. febr. 29.	Erasmus+ tanulmányi ösztöndíj, Università Degli Studi di Firenze

2016. szept. 15 – 2017. márc. 11. Erasmus+ szakmai ösztöndíj, Università Degli Studi di Firenze

TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉGEK:

2012. szept.-2014. június A PTE BTK Kerényi Károly Szakkollégiumának tagja
2012. szept.-2014. jún. PTE BTK Sensus műhelyszemináriumának tagja
2012. szept.-2016. szept. Konferenciaszervezések a PTE-n és az ELTÉn (Kerényi Károly Mentorkonferencia, a Kerényi Károly Szakkollégium éves konferenciái, a PTE BTK Olasz tanszékének éves konferenciái, VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus, XXII. AIPI Kongresszus, XXXIII. OTDK
2014. március-június SZINAPSZIS mentorhallgató program – középiskolások mentorálása
2015. január-2017 aug. Az ELTE Italianisztikai Doktori Műhelyének (Itadokt) tagja
2015. tavaszi szemeszter- A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Modern irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszékén a *20. századi világirodalom* című levelező kurzus megtartása
2016. aug. 31-szept. 1. A XXII. AIPI kongresszus I. szekciójának kurátora és szekcióelnöke
2016. szept. 15-2017. márc. 15. Szakmai gyakorlat a Firenzei Egyetem Finnugrisztika Tanszékén
2018. november 2-jelenleg A Budapesti Műszaki és Gazdasági Egyetem és a DARPAMotion Kft. közös GINOP, TÉT, MKI, EUROSTARS és COVR (állami és EU-s) projektjeinek menedzselése

PUBLIKÁCIÓK

„*Pinokkió mi vagyunk*”. *Carlo Collodi regényétől a XXI. századi képregényig*. In: Annona Nova 2012 (szerk. Ágoston, Görföl, Mohácsi, Németh, Schelhammer, Szolláth), Kerényi Károly Szakkollégium, Pécs 2013, pp. 103-112.

„*A nemlétező tornyok árnyékában*”. In: Népszabadság Kulturális Magazin, XXIV. évfolyam, 10. szám, 2014. 03. 07., pp. 14-15. (Online verzió: <http://nol.hu/kultura/a-nem-letezo-tornyok-arnyekaban-1448721>)

A „nem tanult ember” találmányai – A pécsi Leonardo-kiállítás. In: Népszabadság Kulturális Magazin, XXIV. évfolyam, 21. szám, 2014. 05. 23., pp. 14-15.

A selyem útja – Alessandro Baricco regényének mágikus realista jegyei. In: Annona Nova VI. (szerk. Főfai, Németh, Schelhammer, Varga, Vilmos, Vörös), Kerényi Károly Szakkollégium, Pécs 2014, pp. 75-84.

Bábuból ember, emberből bábu. In: XII. Adsumus tanulmánykötet, (szerk. Szabó Mátyás), Eötvös Collegium, Budapest 2014, pp 59-70.

Az igazi olasz? – Sztanó László: Taljánok, olaszok, digók – A nemzeti sztereotípiák fogságában. In: <http://www.jelenkor.net/visszhang/379/igazi-olasz>

Pixelből épült tornyok árnyékában – Art Spiegelman képregényéről. In: XIII. Adsumus tanulmánykötet, (szerk. Szőke Máté), Eötvös Collegium, Budapest 2015, pp. 77-94.

Egy másik nézőpontból való kísérlet. 9/11 reprezentációja. In: „Közel, s Távolság” IV. (szerk. Takó Ferenc), Eötvös Collegium, Budapest évszámot beírni, pp. 63-76.

A terrorizmus materialitása. Giorgio Vasta: A megfogható idő. In: Nyom-követés. Válogatott irodalomtudományi tanulmányok, szerk. Novák Anikó és Kocsis Lenke, Szabadka 2016, , pp. 109-129. <http://www.vmdok.org.rs/wp-content/uploads/2014/09/nyom-k%C3%B6vet%C3%A9s.pdf>

A Nagy Torzó. Pier Paolo Pasolini: Olaj. In: »Kalligram«, 2016. június, pp. 80-82.

A vonat nem vár, vagy mégis?

http://olaszissimo.blog.hu/2015/12/15/a_vonat_nem_var_vagy_megis 2015. 12. 15.

Hazugságok hálójában. Umberto Eco: Mutatványszám. In: »Kalligram«, 2017. február

La ragnatela del Potere. La rappresentazione del potere nei romanzi di Leonardo Sciascia, ITALIANISTICA DEBRECENIENSIS, Debrecen, 2016, pp.82-99.

SZERKESZTÉS

Dai margini a dentro, da dentro ai margini: Mappe dei cambiamenti letterari e culturali. In: Franco Cesati Editore, Firenze 2018. Társszerkesztők: Mátyus Norbert, Székárosi Endre, Szirmai Panni

KONFERENCIÁK, ELŐADÁSOK

2012. november 16-18. XI. Vajdasági Tudományos Diákköri Konferencia, Szabadka
Előadás címe: *A mágikus realista olvasat lehetőségei Alessandro Baricco Novecento című regényében*
2013. március 9. Jánossy Ferenc Emlékkonferencia, Budapest
Előadás címe: *A mágikus realista olvasat lehetőségei Alessandro Baricco Novecento című regényében*
2013. április 3-5. XXXI. Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Debrecen
Előadás címe: *A mágikus realista írásmód elemei Alessandro Baricco Novecento című regényében*
2013. május 3-5. XIV. Eötvös Konferencia, Budapest
Előadás címe: *„Pinokkió mi vagyunk” Carlo Collodi regényétől a XXI. századi képregényig*
2013. május 7-9. Kerényi Károly Szakkollégium Konferenciája, Pécs
Előadás címe: *A Selyem útja – Alessandro Baricco Selyem című regényéről*
2013. november 15-17. XII. Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencia, Újvidék
Előadás címe: *„TÍZEZER ÉVE TARTÓ BOTRÁNY A TÖRTÉNELEM SAKKTÁBLÁJÁN” Elsa Morante a történelem című regényéről*
2014. március 3. Nyitott előadás a Kerényi Károly Szakkollégium keretén belül, PTE BTK
Előadás címe: *9/11 keleti szemszögű reprezentációja kortárs művekben*
2014. március 6-9. V. „Közel, s Távolság” Orientalisztika Konferencia, Budapest
Előadás címe: *9/11 reprezentációja keleti szemszögből*
2014. április 4. Kari Tudományos Diákköri Konferencia, Pécs
Irodalom I. szekció
Előadás címe: *„Van valami meghitten olasz a bábuban” – Pinocchio mint emlékezhely (szerzőtárs: Bodrogai Dóra)*
Eredmény: II. helyezés
2014. április 25-27. XV. Eötvös József Konferencia, Budapest
Előadás címe: *Egyre távolabb, mégis hangosan – 2001. szeptember 11. reprezentációinak lehetőségei a kortárs művekben*

2014. május 8-10. Kerényi Károly Szakkollégium konferenciája, Pécs
Előadás címe: *A trauma az trauma az trauma az trauma- 9/11 reprezentációs lehetőségei*
2014. május 15-18. XVII. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia, Kolozsvár
Magyar irodalomtudomány I.: Irodalomelmélet és kortárs magyar irodalom szekció
Előadás címe: *Pixelből épült tornyok árnyékában – Art Spiegelman képregényéről*
Eredmény: II. helyezés
- XVII. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia, Kolozsvár
Szociológia és antropológia szekció
Előadás címe: *Pinocchio mint emlékezhely* (szerzőtárs: Bodrogai Dóra)
Eredmény: II. helyezés
2014. november 21.-23. XIII. Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencia, Újvidék
Humán III. szekció
Előadás címe: *A történelemkonceptiók jelentése Elsa Morante regényében*
2015. február 20. ITADOKT Nyitott előadás, ELTE Olasz Tanszék, Budapest
Előadás címe: *A terrorizmus materialitása- Giorgio Vasta A megfogható idő* (http://itadokt.hu/itadokt_klub_februar_20)
2015. március 19-21. VII. Nemzetközi és XIII. Országos Interdiszciplináris Grastyán Konferencia, Pécs
PhD II. B szekció
Előadás címe: *Az Aldo Moro-ügy egy irodalmi reprezentációja*
2015. április 8-10. XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Humán Szekció, Budapest
Olasz és spanyol irodalom tagozat
Előadás: *„Van valami meghitten olasz a bábuban”- Pinocchio mint emlékezhely* (szerzőtárs: Bodrogai Dóra)
2018. május 3-5. Tavaszi Szél Konferencia, 2018
Irodalomtudományi Szekció
Moro a medúza- Egy traumatikus esemény irodalmi reprezentációjának lehetőségei.
Az Aldo Moro-gyilkosság 40. évfordulójára